

## ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΕΡΙΠΑΤΟΥΝΤΩΝ ΕΙΣ ΚΑΠΗΛΕΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΩΓΙΑ

Οι αποσπασματικές πληροφορίες γύρω από τὰ πανδοχεῖα καὶ τὶς ταβέρνες στοὺς παλαιολόγειους χρόνους μποροῦν νὰ χωριστοῦν σὲ δύο κατηγορίες: σὲ ἐκκλησιαστικὲς διατάξεις ἀποτρεπτικοῦ χαρακτήρα καὶ σὲ ἐπιστολογραφικὰ κείμενα, ἐλάχιστα ὁμολογουμένως, μαζί μὲ κάποιες ἀποσπασματικὲς πληροφορίες ποικίλης προελεύσεως καὶ ἀντίστοιχης ἀξίας. Ἀπὸ τὴ συζήτηση ἐξαιρέθηκαν οἱ ἀναφορὲς σὲ ξενοδοχεῖα, ποὺ ἀπαντοῦν στὶς ἐρωτικὲς μυθιστορίες εἴτε τῆς κομνήνειας περιόδου εἴτε τῶν παλαιολόγειων χρόνων (ἢ Ροδάμνη, φερ' εἰπεῖν, δούλευε σὰν ξενοδόχα γιὰ τέσσερα χρόνια, μνεῖες ὅμως αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἀπαντοῦν στὸν Βέλθανδρο καὶ ἀλλοῦ), διότι αὐτὲς θὰ ἔπρεπε νὰ ἰδωθοῦν ἀπὸ μιὰ ἄλλη ὀπτική, σίγουρα λογοτεχνικότερη ἀπὸ τὴν προκείμενη. Μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα ἀποσιωπήθηκαν πληροφορίες τοῦ τύπου ὅτι ὁ Μεχμέτ ὁ Πορθητῆς μετὰ τὴν ἄλωση ἀνήγειρε πολυτελῆ πανδοχεῖα,<sup>1</sup> ὅτι στὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως ἐξιστορεῖται ὅτι ὁ Τζεφρὲς (Geoffroy) κατέλαβε τὸ κάστρο τοῦ Ἀρακλόβου, ἀφοῦ οἱ ἄνδρες του παρέσυραν τοὺς φρουροὺς σὲ μιὰ ταβέρνα καὶ τοὺς μέθυσαν (J. Schmitt, σελ. 538, στ. 8288 κ.έ.) ἢ ὅτι ὁ χυδαῖος καὶ ἀγοραῖος λαὸς τῆς πόλης φεύγοντας ἀπὸ τὴ μονὴ τοῦ Παντοκράτορος, ὅπου εἶχε τὸ κελί του ὁ Γεννάδιος Σχολάριος, στὶς παραμονὲς τῆς τελευταίας ἄλωσης πῆγε σὲ ταβέρνες, ὅπου κρατῶντες ἐν χερσὶ τὰς φιάλας πλήρεις ἀκράτου ἀναθεμάτιζον τοὺς ἐνωτικούς, πίνοντες εἰς πρεσβείαν τῆς εἰκόνας τῆς Θεομήτορος (Δούκας, Grecu, 317,16-18) ἢ ἀκόμη ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνός, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Νικήτα Χωνιάτη, κατακρεουργήθηκε ἀπὸ τὸν ἀπαίδευτο ὄχλο τῆς πρωτεύουσας, ἀπὸ ἀλλαντοπῶλες καὶ βυρσοδέψες καὶ ὅσοι τοῖς καπηλείοις διημερεύουσι (van Dieten, 349,14-16). Ἀναφορὲς αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἀπλῶς δὲν δένουν μὲ τὸ ὑλικὸ ποὺ συγκέντρωσα καὶ στὸ ὁποῖο προσπάθησα νὰ δώσω μιὰ ἔστω ὑποτυπώδη συνοχή. Κατ' ἐπέκτασιν, κείμενα ὅπως τοῦ Κρασσοπατέρα καὶ τὸ Μελέτη πρὸς μέθυσον τοῦ Μανουὴλ Β' δὲν συζητήθηκαν. Ἄλλωστε, δὲν εἶχαν τίποτε τὸ συγκεκριμένο νὰ συνεισφέρουν στὸ θέμα μας, ἐκτὸς καὶ ἂν ὑποθέσουμε, πράγμα καθ' ὅλα θεμιτό, βέβαια, ὅτι καὶ αὐτὰ ἀντανακλοῦν μιὰ πραγματικότητα ποὺ σχετίζεται μὲ παρεκκλίνουσες κοινωνικὲς συμπεριφορὲς, τὴ μέθη πρῶτα καὶ κύρια, ποὺ δὲν εἶναι ἄσχετη μὲ τὰ καπηλεῖα καὶ τὰ καταγώγια.

Στὴ γνωστὴ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ἀνδρόνικο Β', ποὺ γράφτηκε στὶς

1. Μιχαὴλ Κριτόβουλος, *Ἐγγραφὴ Ἱστοριῶν* Β 10,2, 22,1, Γ 11,3· Reinsch, 101, 6-8, 114,23-24, 131,28-30.

ἀρχές Φεβρουαρίου τοῦ 1306, ὁ πατριάρχης Ἀθανάσιος ζήτησε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα διὰ κελεύσματός του νὰ ἀπαγορεύσει στοὺς χριστιανοὺς κατοίκους τῆς πρωτεύουσας νὰ πηγαίνουν στὰ λουτρά καὶ στὶς ταβέρνες κατὰ τὴ διάρκεια τῆς σαρακοστής – κέλευσον ... μὴ βαλανεῖοις ἢ καπηλείοις τινὰ τῷ τῆδε καιρῷ, ἀλλ' ἐκκλησίαις ἐσχολακέναι ὀρθόδοξον πάντα ἐν ψυχικῇ συντριβῇ.<sup>2</sup> Τὸν ἐπόμενο χρόνο μὲ ἄλλη ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὁ πατριάρχης καὶ πάλι ζήτησε ἡ ἴδια διάταξη νὰ ἐφαρμοστεῖ ἐκ νέου, μὲ τὴν προσθήκη ὅμως αὐτῆ τῆ φορὰ τὰ λουτρά καὶ οἱ ταβέρνες τῆς μεγαλοπόλεως νὰ κλείνουν ἀπὸ πρωῖθεν Δευτέρας μέχρι πρωΐας Σαββάτου (Ἐπιστ. 43, Talbot, 90,37-38). Στὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς, ὁ χρόνος τῆς ἀπαγόρευσης ποὺ προτείνεται – ἀπὸ πρωῖθεν Δευτέρας μέχρι πρωΐας Σαββάτου – μένει κάπως ἀδιευκρίνιστος. Ἡ προαναφερθεῖσα ἀσάφεια ὑποθέτω ὅτι δὲν ἀφορᾷ ὀλόκληρη τὴν ἑβδομάδα, πράγμα ἀδιανόητο ἀκόμη καὶ σὲ μιὰ θεοκρατούμενη κοινωνία καλβινιστικοῦ τύπου, ἀλλὰ μόνον δύο ἡμέρες, δηλαδή, ἀπὸ τὸ Σάββατο τὸ πρωὶ ἕως τὴ Δευτέρα τὸ πρωί. Τοῦτο, ἄλλωστε, συνάγεται καὶ ἀπὸ ἓνα ἄλλο παρεμφερὲς κείμενο τοῦ πατριάρχου, στὸ ὁποῖο θὰ ἀναφερθοῦμε στὴ συνέχεια. Ὅπως καὶ νὰ ἔχει, ὅμως, τὸ ζήτημα, τὶς ἴδιες οὐσιαστικὰ ἀπαγορεύσεις ὁ πατριάρχης τὶς εἶχε συμπεριλάβει καὶ σὲ μιὰ νεαρά του, προγενέστερη τῶν ἐπιστολῶν, τὴν ὁποία ὁ αὐτοκράτορας ἐπικύρωσε τὸ 1306.<sup>3</sup> Πιθανὸν ὅμως οἱ διατάξεις αὐτὲς νὰ μὴν τέθηκαν σὲ ἰσχὺ ἢ ἄλλως πὺς νὰ ἀγνοήθηκαν, γι' αὐτὸ τὸν λόγο ἐπανῆλθε ἐπὶ τοῦ προκειμένου μὲ τὶς δύο ἐπιστολές του. Μὲ τὸ διάταγμα τῆς νεαρᾶς του, ὁ πατριάρχης ἀπαιτοῦσε πάντως τὸ κλείσιμο τῶν βαλανείων καὶ τῶν καπηλείων κατὰ τὴ διάρκεια ὅλων τῶν ἐπισήμων ἑορτῶν, καθὼς καὶ τὶς Κυριακές, ἀπὸ τὶς τρεῖς τὸ ἀπόγευμα τοῦ Σαββάτου ἕως τὶς τρεῖς τὸ ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς, ὥστε οἱ πιστοὶ νὰ πηγαίνουν στὶς ἐκκλησίες καὶ νὰ τηροῦν τὴν ἡμέρα τοῦ Κυρίου ὡς ἀργία.<sup>4</sup> Γιὰ ὅλες τὶς ἄλλες ἡμέρες, ὁ πατριάρχης ἀπαιτοῦσε νὰ μὴν ἐπιτρέπεται ἡ εἴσοδος στὶς ταβέρνες μετὰ τὴ δύση τοῦ ἡλίου παρὰ μόνον σὲ ὅσους πῆγαιναν νὰ ἀγοράσουν κρασί.<sup>5</sup> Ἀπαγόρευε, δηλαδή, τὴν

2. Ἐπιστ. 42, A.-M. Talbot (ἐπιμ.), *The Correspondence of Athanasius I Patriarch of Constantinople* [CFHB, 7], Washington, D.C. 1975, 86,18-20.

3. Βλ. I. καὶ Π. Ζέπος, *Jus Graecoromanum*, I, 533-536, ἰδίως 535 (ζ)· PG 161: 1066C-D.

4. Πρβ. καὶ G. Dagron, «Jamais le dimanche», *EYΨΥΧΙΑ. Mélanges offerts à Hélène Ahrweiler*, Παρίσι 1998, στ. 165-175, ἰδίως 171-172.

5. Τὰς ἑορτασίμους τῶν ἡμερῶν καὶ μᾶλλον τὴν ἁγίαν Κυριακὴν ἐν ἀργίᾳ διατελεῖν τοὺς πιστοὺς, σχολάζοντας θεοῖς ναοῖς, ἀλλὰ μὴ κόμοις καὶ μέθαις [= Γαλ. 5:21], καπηλεῖα καὶ βαλανεῖα μὴ ἀνοιγνύντας ἀπ' ἐνάτης αὐτῆς τοῦ Σαββάτου μέχρις ἐνάτης Κυριακῆς, ἀλλὰ μηδ' ἐν ἄλλῃ νυκτὶ μετὰ δύσιν ἡλίου ἐν καπηλείοις, οὐ λέγω μὴ ἐξωνεῖσθαι, ἀλλὰ μὴ εὐρίσκεσθαι τοὺς συμπίνοντας. Ἀρκεῖ γὰρ ἡ τῆς ἡμέρας αὐτῆς κακία τοῦ πότου τοῖς οἰνοπώλαις. I. καὶ Π. Ζέπος, *Jus Graecoromanum*, I, 535 (ζ)· PG 161: 1066C-D.

εἵσοδο σὲ ἐκείνους ποὺ προσέρχονταν γιὰ νὰ καθίσουν καὶ νὰ πιοῦν παρέα μὲ ἄλλους: οὐ λέγω μὴ ἐξωνεῖσθαι, ἀλλὰ μὴ εὐρίσκεισθαι τοὺς συμπίνοντας. Ἄλλα καὶ τὴν ἐπόμενη χρονιά, στίς παραμονές τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1307, ὁ πατριάρχης Ἀθανάσιος ὑπέβαλε ἐκ νέου τὸ αἵτημά του μὲ μία τρίτη ἐπιστολή του πρὸς τὸν Ἀνδρόνικο Β', ζητώντας νὰ θεσπιστεῖ τὸ κλείσιμο τῶν ἐργαστηρίων, καὶ πιδ συγκεκριμένα τῶν ταβερῶν καὶ τῶν λουτρῶν, ἀπὸ τὴν ὥρα τοῦ ἑσπερινοῦ τοῦ Σαββάτου ἕως τὴν Κυριακή, καὶ μάλιστα ἐπέμενε νὰ ἐπιβληθοῦν κυρώσεις στοὺς παραβάτες.<sup>6</sup> Ὅποιος, δηλαδή, τολμοῦσε νὰ ἀνοίξει τὸ ἐργαστήριόν του, ἢ τολμοῦσε νὰ εἰσέλθει σὲ λουτρὸ ἢ ταβέρνα γιὰ νὰ πιεῖ ἢ ὅποιος καθύβριζε τὸ αἰδέσιμον τῆς ἡμέρας ἢ κάποιος ἄλλης ἐορτῆς, νὰ τιμωρεῖται. Παρόμοια τιμωρία – πού, ὡστόσο, καὶ αὐτὴ δὲν καθορίζεται συγκεκριμένα – ζήτησε νὰ ἐπιβάλλεται σὲ ὅσους ἀπουσιάζουν γενικότερα ἀπὸ τὸν ὄρθρο, τὸν ἑσπερινό, τὴ λειτουργία τῆς Κυριακῆς, ἀλλὰ καὶ ὄλων τῶν λοιπῶν δεσποτικῶν ἐορτῶν (Ἐπιστ. 44, Talbot, 92,26-29).

Οἱ πατριαρχικὲς ρυθμίσεις, σὲ σύγκριση μὲ τὶς ὥρες λειτουργίας τῶν ταβερῶν, ποὺ προέβλεπε τὸ *Ἐπαρχικὸν Βιβλίον*, ἀποδεικνύονται αὐστηρότερες. Διότι σύμφωνα μὲ τὶς διατάξεις τοῦ Ἐπάρχου, οἱ ταβέρνες παρέμεναν ἀνοιχτὲς καὶ πουλοῦσαν κρασί καὶ φαγητὸ ἀπὸ τὶς ἑπτὰ τὸ πρωὶ ἕως καὶ τὶς ἑπτὰ τὸ βράδυ, ὄχι μόνον τὶς Κυριακές, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὶς μεγάλες ἐορτές. Τότε ὑποχρεωτικὰ οἱ κάπηλοι ἔσβηναν τὰ λεβήτια. Ἀπὸ ἐκείνη τὴν ὥρα ἀπαγορευόταν ἐπομένως ἡ κατανάλωση οἴνου ἐντὸς τοῦ καπηλείου, ὥστε οἱ πελάτες νὰ μὴν περνοῦν ὅλες τὶς ὥρες τοὺς ἐκεῖ, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἀποφεύγονται οἱ νυχτερινοὶ καβγάδες, ὅπως ἐπισημαίνεται χαρακτηριστικὰ στὸ κείμενο.<sup>7</sup> Τὸ πατριαρχικὸ αἶτημα γιὰ τὸ κλείσιμο τῶν ταβερῶν μετὰ τὴ δύση τοῦ ἡλίου φανερῶνει ὅτι ἡ διάταξη τοῦ *Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου* εἶχε μᾶλλον περιέλθει σὲ ἀχρηστία ἢ εἶχε πλέον ἀτονήσει. Ἄλλα ποῖον στόχο ἐξυπηρετοῦσαν οἱ περιορισμοὶ λειτουργίας τῶν ταβερῶν καὶ ἡ ἀποχὴ τῆς ψαροφαγίας κατὰ τὴ σαρακοστή (Ἐπιστ. 43, Talbot, 90,40-42); Ἀναμφίβολα, ὁ πατριάρχης Ἀθανάσιος διαπνεόταν ἀπὸ ἀσκητικὰ ἰδεώδη καί, ὅπως οἱ περισσότεροι, πίστευε ὅτι ὁ Θεὸς παρέδωσε τὸ ποιμνίον του εἰς χεῖρα βαρβάρων γιὰ νὰ συνετισθεῖ. Ἦταν πεπεισμένος συνεπῶς ὅτι ἡ πνευματικὴ ἀφύπνιση λαοῦ καὶ ἀρχόντων ἀποτελοῦσε προϋπόθεση γιὰ νὰ ἐπιστρέψει ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ πάλι στὴν Ἐκκλησία του.

6. ... αἰτοῦμεν χορηγηθῆναι καὶ ψυχῶν σωτήριον πρόσταγμα, ἐξ ὥρας προστάσσον ἑσπερινοῦ τοῦ Σαββάτου, ὁ ὅλων τολμήσων ἀνεωγμένον ἔαν ἐργαστήριον, ἢ βαλανεῖω ἢ καπηλείω μέχρι Κυριακῆς εἰσαχθῆναι πρὸς πότον τινά, ἢ ἄλλης βασιλικῆς ἐορτῆς τὸ αἰδέσιμον τῆς ἡμέρας ὑβρίζοντα, ὑποκείσθω ζημίᾳ. Ἐπιστ. 44, Talbot, ὁ.π. (σημ. 2), 92,22-26.

7. M. J. Sjużumov (ἐπιμ.), *Vizantijskaja kniga eparcha*, Μόσχα 1962, 89, παράγρ. 3.

Ὡστόσο, παρόμοιες ἀπαγορεύσεις παραδίδονται καὶ σὲ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ κείμενα τοῦ 14ου αἰ., τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται σὲ ἱερωμένους καὶ μοναχοὺς, οἱ ὁποῖοι ἀντιμετώπιζαν τὴν κατηγορία τῆς μέθης ἢ ὅτι εὐρέθησαν μεθυσμένοι σὲ ταβερνεῖα, παρὰ τὶς ρητὲς ἀπαγορεύσεις τῶν κανόνων – ὅτι εἰς καπηλεῖον οὐ δεῖ τὸν κληρικὸν εἰσιέναι καὶ τὴν προειδοποίηση ὅτι ἐὰν μεθύῃ μοναχὸς ἐπόρνευσεν.<sup>8</sup> Οἱ κληρικοὶ γενικότερα, βέβαια, δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ ἐπιστατοῦν ἢ νὰ ἐργάζονται σὲ καπηλικὰ ἐργαστήρια,μποροῦσαν ὅμως νὰ μεταβιβάσουν μία τέτοια ἐπιχείρηση σὲ ἄλλους, ἂν καὶ ὁ πατριάρχης Ματθαῖος (1397-1410) ἀπέκλειε καὶ αὐτὸ τὸ τελευταῖο ἐνδεχόμενο στὴ διαθήκη του, τὸ μοναστήρι του, δηλαδή, νὰ προσπορίζεται οἰκονομικὸ κέρδος ἀπὸ ἐργαστήρια: *μήτε καπηλεῖον ἢ μαγκιπεῖον ἢ τζυμιλαρεῖον καθιστάν ἐπὶ κέρδει καὶ πορισμῶ τῆς μονῆς ...*<sup>9</sup> Στὸ σημεῖο αὐτό, ἀξίζει νὰ σταθοῦμε στὶς πατριαρχικὲς ἐγκυκλίους τῆς περιόδου γιὰ αὐτὸ τὸ ζήτημα, ὅπως καὶ στὶς δηλώσεις μετανοίας ποὺ ὑπέγραψαν οἱ ἔνοχοι μέθης κληρικοὶ καὶ μοναχοί. Οἱ ἐγκύκλιοι ἀπευθύνονται στοὺς ἐπόπτες ἢ ἐξάρχους τῶν ἐνοριῶν τῆς πρωτεύουσας, στοὺς ὁποίους εἶχαν ἀνατεθεῖ ἀνακριτικὰ καθήκοντα σὲ σχέση μὲ τὶς διάφορες ἐκκλησιαστικὲς παραβάσεις.<sup>10</sup> Στὰ ἔγγραφα γίνεται σχεδὸν πάντα λόγος γιὰ τὴν ἀναποτελεσματικότητά τῶν μέτρων ποὺ εἰσηγούνταν ὁ πατριάρχης ἐξαιτίας τῆς ἀδιαφορίας τῶν ἐξάρχων, τοὺς ὁποίους μάλιστα ἀπειλοῦσε μὲ καθαίρεση ἐὰν δὲν ἐπιδείκνυαν τὴν προσήκουσα αὐστηρότητα. Ὁ πατριάρχης Κάλλιστος ὑπενθυμίζει, φέρ' εἰπεῖν, μὲ ἔγγραφό του (3 Σεπτεμβρίου 1352) στὸν ἑξαρχο Μιχαήλ Σκουταριώτη, τῆς ἐνορίας τοῦ Ἁαρῶν, ὅτι τὸν περίσου καιρὸν τοῦ εἶχε ἐγχειρίσει γραπτὴ ἐντολὴ ἵνα ἀπέχωσιν οἷτε ἱερωμένοι καὶ οἱ μοναχοὶ ἀπὸ τῶν καπηλείων καὶ ἀναστρέφονται κατὰ τὸ προσαρμόζον αὐτοῖς σχῆμα.<sup>11</sup> Παρὰ τὶς πατριαρχικὲς παραινήσεις δὲν σημειώθηκε ὅμως καμία ἀλλαγὴ, ἀντίθετα ἡ νόσος προεχώρησεν εἰς παροξυσμὸν καὶ ἀγανάκτησιν τοῦ Θεοῦ, γι' αὐτὸ καὶ ὁ πατριάρχης ἐπανῆλθε στὸ ἴδιο ζήτημα μὲ νέο του ἔγγραφο, ἀπαιτῶν ἀπὸ τοὺς ἱερωμένους καὶ μοναχοὺς νὰ ἀπέχουν ἀπὸ τὰ καπηλεῖα, εἰδάλλως ἀπειλεῖ τὸν ἴδιο τὸν ἑξαρχο μὲ ἀργία γιὰ τὴ μὴ ἐπιβολὴ ἀπὸ μέρους του

8. Πρβ. καὶ Γ. Α. Ράλλης – Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, τ. Α'-ΣΤ', Ἀθήνησι 1852-1859, ἐδῶ τ. ΣΤ', σσ. 317-318, 345· Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων, PG 87/3: 3368B.

9. Ι. Κονιδάρης – Κ. Μανάφης, «Ἐπιτελεύτιος βούλησις καὶ διδασκαλία τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Ματθαίου (1397-1410)», *ΕΕΒΣ* 45 (1981-1982) 472-510, ἰδίως σ. 497, στ. 910-911.

10. Βλ. καὶ H. Hunger – O. Kresten, *Studien zum Patriarchatsregister von Konstantinopel*, II, Βιέννη 1997, σσ. 39,41.

11. J. Koder – M. Hinterberger – O. Kresten (ἐπιμ.), *Das Register des Patriarchats von Konstantinopel* [CFHB, 19/3], Βιέννη 2001, ἀρ. 186, 82,6-7.

τῶν ἀναγκαίων κυρώσεων (*Das Register des Patriarchats*, III,84,33). Ἡ ἀποχὴ τοῦ κλήρου ἀπὸ τῶν καπηλείων καὶ τῆς μέθης, ὡσαύτως καὶ τῶν ἐκ μέθης ἐπιγινομένων ἀσελγειῶν, ὅπως καὶ ἡ συναστροφή τους με λαϊκοὺς σὲ συμπόσια ἢ σὲ ἐπεισόδια καὶ διαμάχες ἢ ἀκόμη ἢ ἀνάμειξή τους σὲ ἀπαγορευμένο ἐμπόριο φαίνεται νὰ εἶναι τὸ πρῶτιστο μέλημα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν κατ' αὐτὴν τὴν περίοδο. Παρὰ τὶς τέσσερις συνολικὰ εἰσηγήσεις ποὺ ἀπέστειλε ὁ πατριάρχης Κάλλιστος στοὺς ἱερωμένους τῆς πρωτεύουσας μέσω τῶν ἐξάρχων τους, στὸ διάστημα 1350-1357, ἡ κατάστασις διεπίστωνε ὅτι συνεχῶς χειροτέρευε, γι' αὐτὸ καὶ ὑποχρέωσε τοὺς ἱερεῖς νὰ ὑπογράψουν στὸ ἐξῆς, σὲ καταστάσεις ποὺ ἐτοίμαζαν οἱ ἐξάρχοι, ὅτι ἐνστερνίζονται τὶς πατριαρχικὲς ἐντολές, ὑποσχόμενοι νὰ τὶς διαφυλάσσουν στὸ μέλλον. Σὲ μία ἀπὸ αὐτὲς τὶς δηλώσεις προστίθεται μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ παρακάτω ἰδιόχειρο σημείωμα: *δίδωμι καὶ αὐτὸς σὺν πᾶσι τοῖς ἱερεῦσιν ὁ εὐτελής ἱερεὺς Θεόδωρος ὁ Νικανὸς ἔγγραφον ὑπόσχεσιν ... μὴ συμπεριφέρεσθαι καὶ συγκοινωνεῖν τοῖς φαύλοις ἔργοις καὶ ματαίαις συναναστροφαῖς, ἔτι δὲ καὶ καπηλείοις καὶ ἀπλῶς πᾶσι τοῖς τῆς κακίας ἔργοις ...* (*Das Register des Patriarchats*, III, 302,68-74). Ἐκτὸς ἀπὸ δηλώσεις, ὅπως ἡ παραπάνω, μᾶς παραδίδονται καὶ ξεχωριστές, ἀτομικὲς δηλώσεις μετανοίας, ποὺ δὲν συμπεριλαμβάνονται σὲ ἐνιαίους καταλόγους, ὅπως τοῦ ἱερέως Μιχαὴλ Σγουροπούλου (1390-1400): *ὑπόσχομαι ἀπέχειν ἀπὸ τε καπηλίων καὶ μέθης καὶ ἐτέρων ἀκαταστασιῶν* (MM II, 141· PLP 25031), τοῦ Μιχαὴλ Φαρίτη, ὁ ὁποῖος βρέθηκε ἐν καπηλείῳ μεθύων, ἔτυχε ὁμως τῆς πατριαρχικῆς συμπαθείας καὶ ὑποσχέθηκε, ἂν ξαναβρεθεῖ σὲ καπηλεῖο γιὰ ὅποιονδήποτε λόγο – *εἰ μήπου πρῶί, ἵνα ποιήσῃ ἁγιασμόν, ὅπερ ἐστὶν ἅπαξ τὸν χρόνον* – νὰ δεχθεῖ πάραυτα τὴν ἔκπτωσή του ἀπὸ τὴν ἱεροσύνη (MM II, 141· PLP 29639).<sup>12</sup> Σὲ ἄλλο πάλι ἔγγραφο, ὁ πρεσβύτερος Ἀθανάσιος ἔδωσε τὴν ὑπόσχεση στὸν πατριάρχη Νεῖλο τὸ 1386 *μὴ πωλεῖν καπηλικῶς οἶνον ἐντὸς τοῦ ὀσπητίου μου* (MM II, 76), ἐνῶ λίγο ἀργότερα (1391) στὸν ἴδιο πατριάρχη δόθηκε ἡ ὑπόσχεση ἀπὸ τὸν διάκονο Γεώργιο Φραγγόπουλο: *ἐὰν τολμήσω πρᾶξαι τι φαῦλον καὶ ἀπρεπές, ἢ ἐὰν σεβῶ εἰς καπηλεῖον ἢ ἐὰν καταμυτώσω τινὰ ἢ ἐὰν ὑβρίσω τινὰ ... ὑπὸ παντελεῖ καθαιρέσει καθυποβάλλομαι* (MM I, 151). Σ' αὐτὲς τὶς δηλώσεις μποροῦν νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ ἐνυπόγραφες δεσμεύσεις τριῶν ἱερέων τῆς Μεγάλης τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο ἀντιμετώπιζαν παρόμοιες κατηγορίες (Συμεῶν Βαριώτης, Ἀνδρέας Χρυσομένος – PLP 2265,

12. Βλ. ἐπίσης F. Miklosich – I. Müller, *Acta et Diplomata*, II, Βιέννη 1860-1890, 30 (ἱερεὺς Ἱεράκης Μάρκος), 134 (Γεώργιος ἱερεὺς), 533 (πρεσβύτερος Ἰωάννης Πεπαγωμένος), 423 (ἱερεὺς Ἰωάννης ὁ Φουδούλης).

31174), ἐνῶ ὁ τρίτος, ὀνόματι Γεώργιος Πανορμηνός (PLP 21670), εἶχε κατηγορηθεῖ ὅτι ἔμπαινε στὰ καπηλεῖα καὶ ἔκλεβε (MM I, 576-577). Ἡ δὴλωση μετανοίας τοῦ Συμεὼν Βαριώτη εἶναι, ὡστόσο, χαρακτηριστικὴ τῶν κατηγοριῶν γιὰ τὶς ὁποῖες εἶχε κληθεῖ σὲ ἀπολογία: ... ἤδη ὑπόσχομαι, ἐὰν εὐρεθῶ παρ' ὄλην μου τὴν ζωὴν μεθυσμένος ἢ ἐὰν ὀχληθῶ μετὰ τινος καὶ ὑβρίσω καὶ ἀτιμάσω αὐτόν ἢ ἐὰν ἀποδειχθῇ ὅτι ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ στόματός μου λόγος σαπρὸς καὶ ἀπρεπής, ἔτι δὲ ἐὰν ὀχληθῶ εἰς τὸ ὀσπίτιόν μου παρὰ τὸ δέον καὶ τύπτω καὶ ὑβρίζω τὴν γυναῖκά μου, καθὼς οὐ δεῖ, ἵνα λαμβάνω τιμωρίαν καὶ καταδικάζωμαι εἰς τὴν ἱερωσύνην μου ... (MM II, 158). Τέλος, ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποῦ διαθέτουμε, μόνον ὁ ἱερομόναχος Θεοδόσιος ὁ τοῦ Περισοῦ (PLP 22464) φαίνεται νὰ ὑπέστη τὴν τιμωρία τῆς παντελοῦς καθαίρεσης διὰ τὴν ἄμετρον αὐτοῦ διηνεκῆ μέθην (MM II, 51).

Ἡ ἐκστρατεία τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τῆς μέθης εἶναι παλαιὰ ὑπόθεση, ἂν μάλιστα λάβουμε ὑπ' ὄψιν τὶς βιβλικὲς ρήσεις καὶ τὰ συναφῆ κηρύγματα ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θέματος.<sup>13</sup> Ἐνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα, ὑποθέτω, κηρύγματα αὐτοῦ τοῦ εἵδους ἀνήκει στὸν Γαβριὴλ Θεσσαλονίκης καὶ ἀπὸ ἐσωτερικὲς μαρτυρίες εἰκάζουμε ὅτι ἐκφωνήθηκε περὶ τὰ τέλη τοῦ 14ου ἢ ἀρχῆς τοῦ 15ου αἰ. εἰς τὴν προεόρτιον Κυριακὴν τοῦ μεγαλομάρτυρος Δημητρίου – ἐν ἧ καὶ κατὰ μεθύοντων. Ἐὰν ἐξαίρεσουμε τὶς κοινοτοπίες ποῦ ἀπαντοῦν σὲ παρόμοια κείμενα, τὸ μήνυμα τοῦ μητροπολίτου εἶναι ἀπλὸ καὶ συνοψίζεται σὲ μία φράση – οὐ κωλύω πίνειν, ἀλλὰ κωλύω μεθύειν. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο συνιστᾶ τοὺς πιστοὺς του, φεύγοντας ἀπὸ τὴν ἐκκλησία νὰ μὴν πηγαίνουν κατ' εὐθείαν στὰ καπηλεῖα καὶ στὰ γλέντια ἀλλὰ στὰ σπίτια τους, ὅπου ἀκόμη καὶ ἂν μεθύσουν θὰ βρῆσκαται κάποιος δίπλα τους γιὰ νὰ τοὺς συγκρατήσῃ. Ἄλλιῶς κινδυνεύουν νὰ γίνουν δημόσιο θέαμα, ἀσχημονοῦντες καὶ σκανδαλίζοντες τοὺς πιστοὺς.<sup>14</sup> Τὸ κήρυγμα ἐκφωνήθηκε, ὅπως προαναφέρθηκε, ἡμέρα Κυριακὴ, συνεπῶς ἡ πατριαρχικὴ ἀπαγόρευση δὲν ἴσχυε στὴν πόλη τῆς Θεσσαλονίκης, τουλάχιστον τὴν περίοδο ἐκείνη.

Οἱ προτεινόμενοι περιορισμοὶ τῶν ὠρῶν λειτουργίας τῶν ταβερνῶν, οἱ πατριαρχικὲς παραινέσεις καὶ ἡ συνακόλουθη ἀστυνόμευση τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ κλήρου δίνουν τὴν εἰκόνα μιᾶς γενικότερης ροπῆς πρὸς τὴν ἀσωτεία. Δὲν ἀποκλείεται τὰ ἥθη τῆς ἐποχῆς νὰ εἶχαν ἀλλάξει πρὸς τὸ χειρότερο, ἀλλὰ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σημείου θὰ μπορούσαμε νὰ ἐπικαλεσθοῦμε ἄλλες, συναφεῖς μαρτυρίες ἀπὸ κοσμικὰ κείμενα, ποῦ ἀπη-

13. Βλ. ἐπὶ παραδείγματι τὸ Κατὰ μεθύοντων κήρυγμα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, PG 31, 444-464, ὅπως καὶ τὸ συναφές τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, PG 50, 433-442.

14. Β. Λαοῦρδας, «Γαβριὴλ Θεσσαλονίκης, ὁμιλία», Ἀθηνᾶ 57 (1953) 169-173.

χοῦν λίγο πολὺ στερεότυπα μοτίβα γύρω ἀπὸ τὰ καπηλεῖα καὶ τὰ καταγῶγια ὡς τόπους ἀκολασίας, συνάντησης ἐγκληματιῶν καὶ ἀτόμων τοῦ ὑποκόσμου.

Ὁ Γεώργιος Οἰναιώτης θεώρησε κακὸ οἶωνό – ἐδῶ ὅμως μπορεῖ καὶ νὰ μιμεῖται ἀνάλογη ἐπιστολὴ τοῦ Συνεσίου (5, Garzya) – ὅτι ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας μέρα τοῦ ταξιδιοῦ του πρὸς τὸ Γάνος αὐτὸς καὶ ἡ συνοδεία του ἔπесαν θύματα κάποιας μιαρᾶς καπηλίδος, ἢ ὅποια ζητοῦσε νὰ τὴν κερᾶσουν ἀπὸ τὸ καλύτερο κρασί ποὺ εἶχε, καὶ ποὺ κόστιζε τέσσερα ἀργύρια. Ἀλλὰ πρὶν προφθάσει νὰ πιεῖ τὴ μιὰ κούπα ζητοῦσε καὶ ἄλλη. Στὸ τέλος προσπάθησε νὰ τοὺς πουλήσει ξινισμένο κρασί γιὰ δέκα ἀργύρια καί, τὸ χειρότερο, δυσανασχέτησε μὲ τὸ ποσὸ ποὺ τῆς πλήρωσαν γιὰ τὴ διανουκτέρευσὴ τους, ἀπαριθμῶντας τὰ ἔξοδα συντήρησης τοῦ καταλύματος καὶ προσθέτοντας πόσα τῆς ἔδωσαν προηγουμένως ἄλλοι πιὸ γενναιόδωροι πελάτες.<sup>15</sup> Στὸ σημεῖο αὐτό, περιττεύει ἢ ἐπισήμανση ὅτι ὁ συγγραφέας δραματοποιεῖ καταστάσεις τῆς καθημερινότητος, καθ' ὅλα γνωστὲς στοὺς ἀναγνώστες του, προκειμένου ἢ ἐπιστολὴ νὰ ἀποκτήσει ἐνδιαφέρον. Ἡ ἀγωνία του ἂν θὰ συναντήσῃ στὸ παραπέρα ταξίδι του πανδοκευτρίας πολυπραγμονούσας τὰ ἀργύρια ἢ ξενοδόχους φονικὸν ὀρώντας ἀπλῶς προσθέτει suspense στὴ διήγησὴ του. Στὸ πνεῦμα τῆς περιπέτειας καὶ τοῦ φαιδροῦ, συνάμα, ἐντάσσεται ἕνα δεύτερο ἐπεισόδιο τῆς ἐπιστολῆς μὲ ἥρωα τὸν ὑπηρέτη τοῦ Οἰναιώτη, τὸν Χαλκεόπουλο, ὁ ὁποῖος προσπάθησε νὰ ἐξαπατήσῃ κάποιον ταβερνιάρη στὴν τοποθεσία Ἰβηδυνούς, ὅπου ἀγόρασε κρασί καὶ τρόφιμα, πληρώνοντας μὲ νομίσματα ποὺ εἶχαν ἀποσυρθεῖ ἀπὸ τὴν κυκλοφορία (Ahrweiler, 24,44-61).

Ἄς δοῦμε τώρα μερικὲς λεπτομέρειες τοῦ κειμένου: γιὰ κρασί ἀξίας τεσσάρων ἀργυρίων, ὅσο δηλαδή, κόστισε τὸ κέρασμα τῆς καπιλίδος ἀπὸ τὸν Οἰναιώτη, γίνεται λόγος καὶ στὸν λίβελλο τὸν ἀποδιδόμενον στὸν Ἰωάννη Ἀργυρόπουλο κατὰ τοῦ Καταβλαττᾶ. Τὸ σκεῦος, ποὺ γέμισε μὲ κρασί καὶ ἔδесе στὴ ζώνη του ὁ Καταβλαττᾶς σὲ κάποιον καπηλεῖο τῆς πόλης, κόστιζε ἀκριβῶς τέσσερα ἀργύρια, χρέος ποὺ ἄλλοτε ὑποσχόταν νὰ πληρώσει τὴν ἐπαύριον καὶ ἄλλοτε κατέβαλλε μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ, ἀποκτώντας ἔτσι δικαίως τὴν φήμη τοῦ κακοπληρωτῆ.<sup>16</sup> Ἡ τιμὴ τοῦ κρασιοῦ γιὰ τὴν περίοδο ποὺ ἐξετάζουμε, καὶ συγκεκριμένα μετὰ τὸ 1300,

15. Γιὰ τὸ κείμενο τοῦ Οἰναιώτη, Ἄπὸ τοῦ Γάνους πρὸς τὸν αὐτοῦ πενθερὸν Συρόπουλον, βλ. H. Ahrweiler, «Le récit du voyage d'Oinaiôtès à Ganos», *Geschichte und Kultur der Palaiologenzeit. Referate des Internationalen Symposium zu Ehren von H. Hunger*, Βιέννη 1966, σσ. 23-26, ἰδίως 23,4-12. Βλ. καὶ Α. Καρπόζηλος, «Ταξιδιωτικὲς περιγραφὲς καὶ ἐντυπώσεις σὲ ἐπιστολογραφικὰ κείμενα», *Ἡ ἐπικοινωνία στὸ Βυζάντιο* [Πρακτικὰ τοῦ Β' Διεθνoῦς Συμποσίου. Κέντρο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν / E.I.E.], Ἀθήνα 1993, σσ. 531-534.

16. P. Cavinet - N. Oikonomidès, «(Jean Argyropoulos) La comédie de Katablattas. Invective byzantine du XVe s.», *Δίπτυχα* 3 (1982-1983) 69, 590-596.

μέσα σὲ ἕναν περίπου αἰώνα εἶχε ἀνέβει εἰς τὸ τριπλάσιον, αὐξηση ὑψηλότερη καὶ ἀπὸ τὴν τιμὴ τοῦ σιταριοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὰ εἰσαγόμενα κρασιά ἦταν φτηνότερα ἀπὸ τὰ ἐγχώρια, ὁ Ἰωάννης Ε' (1341-1391) ἀπαγόρευσε τὴν πώλησίν τους χάριν τῶν οἰνοπαραγωγῶν τῆς Θράκης τὸ 1362.<sup>17</sup> Φαίνεται ὅμως εἰδικὰ τὸ ἐμπόριο τοῦ κρασιοῦ στὴν πρωτεύουσα τὸ ἤλεγχαν κυρίως οἱ Βενετοί, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀνοίξει καὶ δικές τους ταβέρνες, πουλώνοντας τὸ δικό τους φτηνότερα ἀπὸ τὸ ντόπιο σὲ χονδρικές καὶ λιανικές τιμές, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μειώνουν τὶς κρατικές προσόδους: ... ὅτι οἱ πρόσοδοι καὶ τὰ κομμέρκια ἡμῶν βλάπτονται διὰ τὰ πολλὰ καπηλεῖα, ἅπερ οἱ Βενέτικοι κρατοῦσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ τὴν μεγάλην ἀμετρίαν τοῦ οἴνου τοῦ πωλεμένου ἐν αὐτοῖς.<sup>18</sup> Ἐπανειλημμένως οἱ αὐτοκράτορες ἀπὸ τὸ 1390 ἕως καὶ τὸ 1447 ζήτησαν ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς νὰ περιορίσουν τὸ ἀριθμὸ τῶν καπηλείων τους σὲ δεκαπέντε μόνον, διατηρώντας φυσικὰ ὅλα τὰ ἄλλα δασμολογικά τους προνόμια.<sup>19</sup>

Τὰ σχόλια τοῦ Οἰναιώτη περὶ μιαρῶν καπηλίδων δὲν προσθέτουν τίποτε τὸ καινούργιο στὶς γνώσεις μας. Τὸ ἐπάγγελμα εἶχε ἀνέκαθεν κακὸ ὄνομα, διότι συνδεόταν μὲ αὐτὸ τῆς πόρνης, ἂν καὶ οἱ ὑπηρεσίες ποὺ προσέφεραν οἱ καπηλίδες ἦσαν ἐνίοτε δυσδιάκριτες. Κοινωνικὰ τὸ ἐπάγγελμα δὲν ἦταν ἀποδεκτό. Ἡ καταγωγή ἀπὸ καπήλους δὲν προσέδιδε κανένα κοινωνικὸ κύρος στὸ γένος τους, γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παδιάτης προσέβαλε στὴν κυριολεξία τὸν Ὀλόβωλο, στὸν νεκρικό διάλογο τοῦ Μάζαρι, ὅταν τοῦ θύμισε ἢ ἐπελάθου ὡς ὁ σὸς μὲν πατήρ οἰνοπώλης ἦν;<sup>20</sup> Ἡ μνεῖα καὶ μόνον τῆς σχέσης ἐνὸς ἀτόμου μὲ τὸ ἐπάγγελμα ἀποτελοῦσε ὕβρη καὶ ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια μνημονεύεται ὑποτιμητικὰ ἢ καταγωγή ἀπὸ κάπηλο τόσο στὸν Πουλολόγο ὅσο καὶ στὰ Πτωχοπροδρομικά – ἄς ἔλαβες ὁμοίαν σου, καπήλου θυγατέραν, / κουτσοπαρδάλαν τίποτε γυμνήν, ἠπορημένην.<sup>21</sup> Ὁ Ψελλός, ἀπὸ τὴ δική του πλευρά, δὲν μποροῦσε νὰ ἀνεχθεῖ τὴν ἰδέα ὅτι ἕνας συγκεκριμένος κάπηλος, τὴν ταυτότητα τοῦ ὁποίου ἀποσιωπᾶ, μποροῦσε νὰ γίνῃ νομικός. Διότι, πρὶν ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ

17. Βλ. Α. Ε. Λαῖου, «Ἡ ἀγροτική οἰκονομία (13ος-15ος αἰ.)», στὸ Α. Ε. Λαῖου (ἐπιμ.), *Οἰκονομικὴ ἱστορία τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τὸν 7ο ἕως τὸν 15ο αἰώνα*, τ. Α', Ἀθήνα 2006, σ. 572.

18. F. Miklosich – I. Müller, *Acta et Diplomata*, III, 179,3-6.

19. Ὡ.π., 137 (= 1390), 146 (= 1406), 155-156 (= 1418), 165-166 (= 1423), 179 (= 1431), 188 (= 1436), 208-209 (= 1442), 217-218 (= 1447).

20. *Mazaris' Journey to Hades* [Greek Text with Translation, Notes, Introduction and Index by Seminar Classics 609. State University of New York at Buffalo - Arethusa Monographs V], 28,11-12.

21. D. C. Hesselning – H. Pernot, *Poèmes prodromiques en langue vulgaire*, Ἀμστερνταμ 1910, σ. 23, στ. 27. Πρβ. καὶ Ι. Τσαβαρή (ἐπιμ.), *Ὁ Πουλολόγος* [Βυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, 5], Ἀθήνα 1987, στ. 306, ὅπου ὁ λόγος γίνεταί γιὰ τὸν φασιανό: ὅτι κοπέλιν ἀχρηστον καπήλισσας ὀκάποιας / ποσῶς οὐδὲν τὸ χρῆζομεν νὰ κάθεται κοντὰ μας. Πρβ. καὶ στ. 306.



μελέτη τῶν νόμων, τὰ μόνα του ἐφόδια, λόγω καταγωγῆς, ἦταν νὰ πλένει κατ' ἐντολὴν τοῦ πατέρα του, ποὺ ἦταν ἐπίσης κάπηλος, τὰ κύπελα καὶ τοὺς ἀμφορεῖς τοῦ μαγαζιοῦ, νὰ ἀνακατεύει τὰ κρασιὰ μὲ νερὸ καὶ νὰ ἀνάβει τὰ καζάνια.<sup>22</sup> Ἀξίζει ἀκόμη νὰ ἀναφερθοῦμε καὶ στὴν πρόγνωση ποὺ δίνει ἕνας ἀστρολογικὸς κώδικας γιὰ τὰ κορίτσια ποὺ εἶχαν τὴν ἀτυχία νὰ γεννηθοῦν ἡμέρα Τρίτη, παραδοσιακὰ δυσσίωνα: Ἐν ἡμέρα τρίτη γίνεται ... ταβερνάρια κλέπτρα, μαυλίστρα ... ἀδιάντροπη, σουρεῦτρα καὶ διὰ παντὸς κατηραμένη.<sup>23</sup> Δὲν ἔχουμε τὸν τρόπο νὰ ἀμφισβητήσουμε τὴν προφητεία, ἀφοῦ μάλιστα οἱ ἀναφορὲς σὲ περιώνυμες καπηλίδες σπανίζουν, καί, ἐξ ὅσων γνωρίζω, μόνον σ' ἕνα ἀνώνυμο λιβελλο τοῦ ἄ' μισοῦ τοῦ 14ου αἰ., μὲ θέμα τὴ δράση μιᾶς «βυζαντινῆς μαφίας», γίνεται συνοπτικὰ λόγος γι' αὐτές. Οἱ καπηλίδες τοῦ λιβελλοῦ, πέντε τὸν ἀριθμὸ, συνδέονταν μὲ μιὰ ἐγκληματικὴ ὀργάνωση, κατ' ἐντολὴν τῆς ὁποίας εἶχαν τὴν ἐντολὴ νὰ τιμωρήσουν ἢ μᾶλλον νὰ διαπομπεύσουν κάποιον ἀνεπιθύμητο παράγοντα, ποὺ μνημονεύεται μόνον μὲ τὸ ἄξιωμα τοῦ πιγκέρνη: ... περιαγαγεῖν αὐτὸν καὶ παραδοῦναι πέντε καπηλίσσι περιωνύμοις Ἄννη τε τῇ Χρυσῇ, Μαγγανίνῃ τῇ Εὐδοκίμου, Εὐδοκία τῇ γαλακτοπώλιδι καὶ ἔτι τῇ Ταμαρώζῃ καὶ Ρουμπαχλάδι, ραπιζόμενον δὲ ὑφ' ἐκάστης καὶ κονδυλιζόμενον καὶ ἐς γυμνάς τὰς πυγὰς περιτιλλόμενον ...<sup>24</sup> Ἐνδεχομένως ὁμως νὰ μὴν ἦταν κὰν ταβερνιάρισες, ἀλλὰ ἀπλῶς γυναῖκες τῆς ἀγορᾶς, ἃν καὶ περὶ αὐτοῦ ἔχει ὑποστηριχθεῖ τὸ ἀντίθετο.<sup>25</sup>

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πορνεία, τὸ ἐπάγγελμα συσχετιζόταν ἐπίσης μὲ τὴν κλεψία καὶ τὴν ἀπάτη, πρακτικὴ, ὅπως φαίνεται, ἀρκετὰ κοινὴ γιὰ καπήλους, πράγμα ποὺ ἐπισημαίνεται ὄχι μόνον σὲ παλαιότερους νόμους, ἀλλὰ καὶ στὸν βίβιο τοῦ Κυρίλλου τοῦ Φιλεώτου, ποὺ εἶχε πέσει θύμα κλέφτη καπήλου, μετανοήσαντος ὁμως στὴ συνέχεια. Ὁ πανδοχεύς, καὶ μᾶλλον ληστής, τοῦ ἀφῆρεσε τὰ τρία νομίσματα καὶ τὸ μιλιάρησιον ποὺ κουβαλοῦσε μαζί του, ἀλλὰ καὶ τὸ ἱμάτιον ποὺ φοροῦσε, γιὰ νὰ τὰ ἐπιστρέψει μετὰ ζητώντας συγχώρηση.<sup>26</sup> Μία ἐνδιαφέρουσα ἀναφορὰ ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ σημεῖο βρισκόμαστε καὶ σὲ ἕνα ἐπίγραμμα τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ

22. Πρὸς τινὰ κάπηλον μεγάλαυχον καὶ φιλοσοφοῦντα διάκενα, καθὼς καὶ Εἷς τινὰ κάπηλον γενόμενον νομικόν, A. R. Littlewood (ἐπιμ.), *Michaelis Pselli Oratoria Minora*, Λυφία 1985, σσ. 48-57.

23. A. Delatte, *Codices Athenienses* [Catalogus Codicum Astrologorum Graecorum, 10], Βρυξέλλες 1924, σ. 194, στ. 15.

24. H. Hunger, «Anonymes Pamphlet gegen eine byzantinische Mafia», *RESEE* 7 (1969) 95-107, ἰδίως 96,13-16.

25. Βλ. H.-V. Beyer, «Personale Ermittlungen zu einem spätbyzantinischen Pamphlet», *BYZANTIOS: Festschrift für Herbert Hunger zum 70. Geburtstag*, Βιέννη 1984, σ. 19.

26. E. Sargologos, *La Vie de Saint Cyrille le Philéote moine byzantine (+1110)* [Subsidia Hagiographica, 39], Βρυξέλλες 1964, σσ. 95-98.

με τίτλο *Εἰς οἶκόν τινος καπηλίδος καὶ μαστροποῦ*:

Ὁ δεσπότης μὲν ἦς ἀθρεῖτε τῆς στέγης  
 ἀζηλότυπός ἐστι καὶ κρείττων φθόνου  
 πρὸς τοὺς ἐπεισρέοντας ἐνθάδε ξένους,  
 κἂν τις παροινῇ καὶ τὰ λέκτρα συγχέῃ  
 τῆς οἰκοδεσπότιδος ὑποκειμένης,  
 ὄδ' ἀτρέμας ἔστηκε τὴν ὕβριν φέρων·  
 ἢ δὲ γραφικῆ τόνδε τυποῖ τὸν φθόνον,  
 ὡς τῶν νόθων φόβητρον ἀφροδισίων.  
 Ἄλλ', ὧ πόται μνηστῆρες, ὀργᾶτε πλέον  
 πανσυδὶ κωμάζοντες εἰς τὴν οἰκίαν·  
 νωδὸς γάρ ἐστιν οὗτος ὁ φθόνος γέρων,  
 ὃς ἀντιλυπεῖν οὐδ' ἀμωσγέπως ἔχων,  
 πρὸς τοὺς ἐραστὰς μαστροποῦ βλέπει τρόπον.<sup>27</sup>

Ὁ ποιητὴς πρέπει μᾶλλον νὰ εἶχε ὑπ' ὄψιν του κάποιο ἁμαρτωλὸ καπη-  
 λεῖο, στὸ ὁποῖο κυριαρχοῦσε πλήρης ἀνοχή, διότι οἱ πότες μνηστῆρες  
 μποροῦσαν ἄφοβα ὑπὸ τὸ βλέμμα τοῦ ἀζηλότυπου δεσπότη νὰ γλεντοῦν,  
 καὶ νὰ συγχέουν στὸ μεθύσι τους ἀκόμη καὶ τὸ συζυγικὸ κρεβάτι, τῆς  
 οἰκοδεσπότιδος ἐπιτρεπούσης, βεβαίως, τὴ σύγχυση – *Κἂν τις παροινῇ  
 καὶ τὰ λέκτρα συγχέῃ / τῆς οἰκοδεσπότιδος ὑποκειμένης* –, διότι ὁ ἰδιο-  
 κτήτης ἦταν γέρος ξεδοντιασμένος καὶ ἔβλεπε τοὺς ἐραστὲς ὅπως ἕνας  
 μαστροπός. Πιθανὸν στὴ στέγη τοῦ οἰκήματος νὰ ὑπῆρχε κάποια  
 ταμπέλα μὲ ἕνα σκίτσο τοῦ φθόνου, ποὺ ἦταν ἢ καρικατούρα τοῦ ξε-  
 δοντιασμένου γέροντα, παραπέμποντας προφανῶς στὸν ἀνεκτικὸ ἰδιο-  
 κτήτη: *Ὁ δεσπότης μὲν ἦς ἀθρεῖτε τῆς στέγης / ἀζηλότυπός ἐστι καὶ  
 κρείττων φθόνου* (στ. 1-2).

Οἱ δρόμοι καὶ οἱ γειτονιὲς τέτοιων μαγαζιῶν δὲν μαρτυροῦνται στίς  
 πηγές γιὰ τὴν περίοδο ποὺ ἐξετάζουμε. Ὁ Καταβλαττᾶς σύχναζε,  
 πάντως, στὰ καπηλεῖα ποὺ βρίσκονταν κοντὰ στὴν Πόρτα τῆς Πλατείας,  
 ἀνάμεσα στὸν Κεράτιο κόλπο καὶ τὰ τείχη, γιὰ νὰ πιεῖ κατὰ τὴ συνήθειά  
 του χωρὶς νὰ πληρώνει. Πλησίον τοῦ Ἴπποδρόμου, ὅμως, σὲ ἀφεγγεῖς  
 τόπους καὶ σκοτεινὲς στοῆς φαίνεται νὰ ὑπῆρχαν ἁμαρτωλῶν καταγώ-  
 για, ἀλλὰ ὁ Νικόλαος Μεσαρίτης, ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέρχεται ἡ ἀναφορὰ  
 δὲν προσθέτει τίποτε τὸ συγκεκριμένο πέραν τῆς ὑπαρξῆς τους ... καὶ  
 τούτων οἱ πλείονες εἰς τοὺς μυχαιτάτους καὶ ἀφεγγεῖς τόπους τοῦ  
 ἱππηλάτου διήλαυον· πορνῶν οὗτοι σκηναὶ καὶ ἁμαρτωλῶν καταγώγια.<sup>28</sup>

27. E. Miller, *Manuelis Philae Carmina*, τ. I, Παρίσι 1855, σσ. 330-331.

28. A. Heisenberg, «Nikolaos Mesarites, Die Palastrevolution des Johannes Komnenos»,  
*Programm des K. Alten Gymnasiums zu Würzburg für das Studienjahr 1906-1907*, Würzburg

Σὲ τέτοια μαγαζιά προτιμοῦσε νὰ τραγουδᾷ πάντως καὶ νὰ χορεύει ὁ γιὸς τοῦ μουσικοῦ Λαμπαδάριου, παρὰ νὰ ἄδει συνοδεία κιθάρας στὴν αὐτοκρατορικὴ αὐλή. Ἔτσι ἀντὶ νὰ γίνῃ δομέστικος τοῦ βασιλικοῦ κληρικοῦ καὶ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, σύχναζε ἐν γωνίαις καὶ τριόδοις καὶ πανδοχεῖοις καὶ καταλύμασιν ἐταιριζομένων γυναικῶν κιθαρίζων καὶ κορδακίζων.<sup>29</sup> Γιὰ τὰ χαμαιτυπεῖα τῆς πόλης κάνει λόγο, ἐπιφανειακά, βέβαια, καὶ ὁ Ψελλὸς σὲ μία γνωστὴ πλέον ἐπιστολὴ του, μεταφέροντας τὶς διηγήσεις ποὺ ἄκουσε ἀπὸ τὸν γνώριμό του μοναχὸ Ἡλία, ὁ ὁποῖος εἶχε περπατήσει στὶς κακὸφημες συνοικίες καὶ εἶχε δεῖ ἐκεῖ πολλὰ ἐνδιαφέροντα: ... ὅποσα μὲν ἐν τῇ πόλει χαμαιτυπεῖα, ὅποσα δὲ καπηλεία καὶ πόσαι μὲν τῶν ἐταιρουσῶν γυναικῶν ἀκριβῶς τὴν τέχνην ἡσκήκασι, ... εἴ τις καπηλὶς μὴ καὶ προεστήκει ἢ ἐταιρὶς μὴ καὶ μαστροπεύοι ...<sup>30</sup> Ἀλλὰ πέραν τούτων τῶν γενικόλογων περιγραφῶν ἐλάχιστα πράγματα γνωρίζουμε γιὰ τὰ ἴδια τὰ μαγαζιά, ταβέρνες καὶ πανδοχεῖα, ἂν ὑπῆρχαν κατηγορίες ἀνάλογα μὲ τὴν πελατεία τους, τὶς τιμές τους, τὴ φορολογία ποὺ πλήρωναν κτλ. Μερικὰ ὀνόματα καπήλων, ὅπως τοῦ Γουδέλη (PLP 4333) καὶ τοῦ Στυλιανοῦ Χαλκεόπουλου στὴν πρωτεύουσα (PLP 30426), καὶ τοῦ Δαδᾶ (PLP 91745) καὶ τοῦ Βαβυλωνίτη (PLP 91416) στὴν ἐνορία τῶν Ἀσωμάτων Θεσσαλονίκης, δὲν προσθέτουν τίποτε τὸ οὐσιώδες στὶς γνώσεις μας.<sup>31</sup> Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς πανδοχεῖς, μνημονεύεται ὁ Παλαιολόγος μετὰ τῆ Ραιδεστὸ (PLP 21409), ὁ Ἄγγελος Συναχερεῖμ στὰ Βοδενά, ὁ ὁποῖος πούλησε τὸ πανδοχεῖο του στὸ Βατοπέδι (PLP 25146), καὶ ὁ Σχολάριος (PLP 27303), ἰδιοκτῆτης πανδοχείου ἐν τῷ μεγάλῳ φόρῳ τῆς Τραπεζοῦντος. Γιὰ τὸν τελευταῖο γίνεται λόγος σὲ χρυσόβουλλο τῶν μεγάλων Κομνηνῶν, Ἰωάννου Δ΄ καὶ Ἰωάννου Δ΄, ποὺ χρονολογεῖται τὸ 1432. Τὸ συγκεκριμένο πανδοχεῖο, ὅπως προκύπτει, ἀνήκε στὸν Μέγα Δούκα τῆς Τραπεζοῦντος Σχολάριο (PLP 27302), ἀλλὰ ἀργότερα περιῆλθε ὡς ἐξ ἀκληρονομίης στὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια. Τὸ ἐνδιαφέρον στοιχεῖο σ' αὐτὸ τὸ κείμενο εἶναι ἡ ὀνομασία τοῦ πανδοχείου, ἐκφέρεται ὡς Χανακᾶς – ἐν δὲ τῇ Τραπεζοῦντι τὸν ἐν τῷ μεγάλῳ φόρῳ Χανακᾶν τοῦ Σχολαρίου – καὶ ὅτι κάτω ἀπὸ τὸ χάνι βρισκόνταν δύο ἐργαστήρια, ποὺ ἔβλεπαν μπροστὰ στὸν δρόμο.<sup>32</sup>

1907, 24, στ. 12-15.

29. Mazaris' *Journey to Hades*, ὁ.π. (σημ. 20), 54,17-19.

30. Ἐπιστ. 97, E. Kurtz – F. Drexl (ἐπιμ.), *Michaelis Pselli Scripta Minora*, Μιλάνο 1941, 125,17-126,23.

31. Στὴ σάτιρά του *Πρὸς τὸν ἑαυτοῦ παπᾶν*, ὁ Ψελλὸς ἀναφέρει τὰ καπηλεία τοῦ Σανανοῦ, τοῦ Μελιτράγου καὶ τοῦ Γοργοπλούτου, προφανῶς δικῆς του ἐμπνεύσεως, στὰ ὁποῖα σύχναζε ὁ μέθυσος ἱερέας. *Scripta Minora*, I, Kurtz – Drexl, ὁ.π. (σημ. 30), I, 67,9-10.

32. V. Laurent, «Deux chrysobulles inédits des empereurs de Trébizonde Alexis IV - Jean IV et David III», *Ἀρχεῖον Πόντου* 18 (1953) 265, στ. 115-117.

Σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ παραπάνω, ἀρκετὰ πιὸ ἀποκαλυπτικὴ γιὰ τὴν ἀτμόσφαιρα ἐνὸς πανδοχείου εἶναι ἡ περιγραφή τοῦ Νικολάου Μεσαρίτη γιὰ τὸ κατάλυμα ποὺ βρῆκε στὸ Καστέλλιον τοῦ κῦρ Γεωργίου, ὅπου διανυκτέρευσε καθ' ὁδὸν πρὸς τὴ Νίκαια: ... καὶ τόπον εὖρομεν κατακλίσεως καὶ οἰκίαν καὶ πῦρ καὶ κλίνην καὶ ἐπιδέμνια καὶ ἄρτον καὶ οἶνον καὶ κρέας καὶ τεταριχευμένους ἰχθεῖς.<sup>33</sup> Ὁ χώρος ὅμως ἦταν τόσο πνιγηρός, ποὺ ἔμεινε ὅλη τὴ νύχτα ξάγρυπνος, ἀκούγοντας τὸ παραμιλητὸ τοῦ μεθυσμένου ὑπηρέτη του, τοῦ ὁποῖου τὸ πρωινὸ τὴν ἐπομένη περιελάμβανε κρέας καὶ οἶνον ἐφηδυσμένον πεπέρει. Ὁ Μεσαρίτης μποροῦσε, βέβαια, νὰ διανυκτερεύσει στὸ πανδοχεῖο σωφρόνως καὶ μετ' εὐλαβείας, ἐφόσον δὲν εἶχε ἄλλη ἐπιλογή – σὲ καμία ὅμως περίπτωση σὲ καπηλεῖον.<sup>34</sup> Ἀπὸ τὴν ἄλλη, οἱ ἀναφορὲς τοῦ Γρηγοῦρᾶ στὰ πανδοχεῖα, στὰ ὁποῖα ἔμεινε μὲ τὴ συνοδεία του ὅταν ταξίδευσε τὸ 1326 ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη στὰ Σκόπια, μὲ ἀφορμὴ τὴ συμμετοχὴ του σὲ μια διπλωματικὴ ἀποστολή, εἶναι λακωνικὲς καὶ ἄνευ σημασίας, διότι τὰ πολίσματα, ὅπου κατέλυαν τὴν νύχτα, δὲν σήμαιναν τίποτε γι' αὐτόν.<sup>35</sup> Ὁ Θωμᾶς Μάγιστρος κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴ βασιλεύουσα περὶ τὸ 1313 ἔμεινε σὲ κάποιον ἐτοιμόροπο οἰκίσκο πλησίον τοῦ πατριαρχείου – σίγουρα ὄχι σὲ πανδοχεῖο – ἀλλὰ στὴν ἀφήγησή του δὲν προσθέτει κανένα ἄλλο σχόλιο, προφανῶς γιὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς λόγο.<sup>36</sup> Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ταξίδι τοῦ Ματθαίου Γαβαλᾶ στὴν τουρκοκρατούμενη Ἔφεσο τὸ 1339 δὲν ἀντλοῦμε καμιά πληροφορία σχετικὴ μὲ τὸ θέμα μας.<sup>37</sup> Νωρίτερα, τὸ 1332, ὁ ἴδιος ταξίδευσε στὴ μητρόπολη τῆς Βρύσης, βορειοδυτικὰ τῆς θρακικῆς Βιζύης, τὴ διαποίμανση τῆς ὁποίας εἶχε ἀναλάβει κατὰ λόγον ἐπιδόσεως. Μὲ τὴν ἀφιξή του ἐκεῖ, ἔγραψε τὶς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὸ ταξίδι καὶ τὸν τόπο τῆς διακονίας του. Ὑπῆρξε δύσκολο καὶ ἐπικίνδυνο ταξίδι διότι ἡ πορεία τους γινόταν διὰ χώρας βεβοημένης ἐπὶ ληστεία καὶ ἀρπαγῆ, σὲ μία δὲ πολίχνη κάποιος ἀπὸ τὴν ἀκολουθία του ποὺ πῆγε σὲ μία ταβέρνα νὰ ἀγοράσει κρασί συνάντησε ἕναν ὄμιλο λωποδυτῶν καὶ ἀνδροφόνων νὰ διηγοῦνται ἄθλους μαιφονίας (Reinsch, 193,44-52). Ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας ἐπαφὴ του μὲ τὸν τόπο καὶ τὸ ποίμνιόν του ὁ Γαβαλᾶς

33. A. Heisenberg, «Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Kaisertums und der Kirchenunion», *Sitzungsberichte der bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-philologische und historische Klasse*, 1923,2, σ. 40,17-19.

34. Πρβ. καὶ Πάλλης – Ποτλῆς, ὁ.π. (σημ. 8), τ. Β', σσ. 72-73 καὶ τ. ΣΤ', σσ. 317-318.

35. Ἐπιστ. 32α, P. A. M. Leone (ἐπιμ.), *Nicephori Graegoriae Epistulae*, II, Martino 1982, σσ. 103-115. Βλ. καὶ Καρπόζηλος, ὁ.π. (σημ. 15), σσ. 529-531.

36. M. Treu, «Die Gesandtschaftsreise des Rhetors Theodulos Magistros» [*Jahrbücher für classische Philologie, Suppl. Bd. 27*], *Festschrift C. F. W. Müller*, Λιψία 1902, 10,20-25.

37. D. Reinsch, *Die Briefe des Matthaios von Ephesos im Codex Vindobonensis Theol. Gr. 174*, Βερολίνο 1974, σσ. 175-182.

αἰσθάνθηκε ἀπογοητευμένος διότι ἡ μητρόπολή του ἦταν ἓνα μικρὸ καὶ ἀσήμαντο πόλισμα. Τὴν ἴδια ἀρνητικὴ εἰκόνα σχημάτισε καὶ γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς κρίνοντας: στὴν πλειονότητά τους ἦταν νομάδες καὶ βοσκοί, κάποιοι ἀπὸ αὐτοὺς γεωργοὶ καὶ ἐργάτες, οἱ δὲ ὑπόλοιποι κρεοπῶλες καὶ κάπηλοι, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ νωρὸς τὸ πρωὶ ἕως τὸ βράδυ μεθοῦσαν – ἔωθεν παρακιρνώντας τὸν ἄκρατον εἰς ἐσπέραν αὐτήν. Σπάνια συναντοῦσες κάποιον ποὺ δὲν ἦταν μεθυσμένος, ἀλλὰ οὔτε θὰ μπορούσες νὰ τοῦ μιλήσεις γιὰ ὅ,τιδήποτε οὔτε ἀκόμη καὶ ἂν ἦταν ἀπολύτως ἀναγκαῖο καὶ μάλιστα ἀμέσως μετὰ τὸ πρωινό: μεθύουσι γὰρ καὶ κορδακίζουσι καὶ μεταπλάττονται εἰς Βάκχους καὶ Βάκχας ἐξ οἴνο-σφλυγίας ὑφ' ἐνὸς ὡσπερ δαίμονος τοῦ Διονύσου καταστρατηγούμενοι ... (Reinsch, 198, 249-251).<sup>38</sup>

Οἱ βυζαντινοὶ λόγιοι ἀρέσκονται, βέβαια, νὰ περιγράφουν τὴ δυστυχία τους μὲ κάθε εὐκαιρία, καὶ στίς ἐπιστολές τους ἡ τάση αὐτὴ εἶναι γνωστή, πολὺ δὲ περισσότερο ὅταν ἔχει νὰ κάνει μὲ ταξίδια καὶ τὴν ὑποχρεωτικὴ παραμονή τους μακριὰ ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα. Ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἂν ἀποδεχθοῦμε ὡς ὑπερβολικὴς τὶς κρίσεις τοῦ Γαβαλά, κάποιος πυρήνας ἀλήθειας θὰ πρέπει νὰ ἐνυπάρχει στὰ λεγόμενά του. Ἡ καθημερινότητα στὴ βυζαντινὴ πρωτεύουσα, ἀλλὰ καὶ στὰ μικρότερα ἀστικὰ κέντρα ἢ τὴν ἐπαρχία δὲν μᾶς εἶναι γνωστή, ἰδίως κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνες τῆς παρακμῆς. Θὰ ἤθελα νὰ παραλληλίσω, ὡστόσο, μὲ ὅλους τοὺς κινδύνους ποὺ διατρέχει κανεὶς ὅταν συσχετίζει ἐνδεχομένως ἄσχετα πράγματα, τὴν καθημερινότητα τῆς θρακικῆς Βρύσης μὲ τὴν κρητικὴ ἐπαρχία, ὅπως τὴν ἔζησε καὶ τὴν περιγράφει σὲ ἓνα ὑποτιθέμενο αὐτοβιογραφικὸ του ποίημα ὁ Στέφανος Σαχλίκης, ὅταν ἀποσύρθηκε στὰ κτήματά του, μακριὰ ἀπὸ τὴ νυχτερινὴ ζωὴ καὶ τοὺς πειρασμοὺς τῆς πόλης τοῦ Χάνδακα. Ἐπιστρέφοντας στὴν ἐπαρχία, δὲν τὰ κατάφερε ὅμως νὰ προσαρμοστῆ κοντὰ στοὺς ἀγροίκους καὶ κακοντυμένους χωριάτες τῆς γενέτειράς του, ποὺ εἶχαν σὰν μοναδική τους παρηγοριὰ τὴν ταβέρνα, ὅπου μεθοῦσαν, μηδὲ ἐξαιρουμένου τοῦ ἱερέα τοῦ χωριοῦ, διαπληκτιζόμενοι, τσακίζοντας συχνὰ τὶς κεφαλές των μὲ ματσοῦκες, ραβδιὰ καὶ μαχαίρια:

*Καὶ ὄλην τους τὴν παρηγοριὰν ἔχουν εἰς τὴν ταβέρναν,  
κόπελον ἔχουσιν ὀρθὸν καὶ λέγουσίν τον «κέρνα!»  
καὶ ἐκεῖνοι ἐβγάνουν τὰ κρασιὰ καὶ κάθονται καὶ πίνουν  
καὶ νὰ εἶπες οἱ παντέρημοι εἰς τὴν κοπρίαν τὸ χύνουν.  
Καὶ ἀπότες πίουσιν περισσὸν καὶ ἀπὴν καλοκαρδίσουν,  
μοῖρα τους ρίκει εἰς ὄρχισμα, μοῖρα νὰ τραγωδήσουν,*

38. Βλ. καὶ Καρπόζηλος, ὁ.π. (σημ. 15), σσ. 536-537.

καὶ μοῖρα πίνουν, κάθονται πάντα νὰ τραγωδοῦσιν,  
καὶ νὰ εἶπες οἱ παντέρημοι κόρακοι κιλαδοῦσιν.

.....  
Πίνει ὁ χωριάτης τὰ κρασιά, τὰ δυνατὰ καὶ ἀκράτα,  
καὶ ἔχει το διὰ καμάριν του τῆς μεθυσίας τὴν στράταν.  
Ἄν ἔρθωμεν εἰς τὸν παπὰν, εἰς τὸν κουράτορά το,  
οὐδὲ ἔχει νοῦ ἐκ τὴν μεθυσιὰν οὐδεὶς εἰς τὴν φοράν του,  
ἀμὴ ἀγαποῦσι τὰ κρασιά καὶ ἔχουν το διὰ τιμὴν τους,  
καὶ μερικοὶ διὰ τὸ κρασὶν ἄχάνουσιν τὴν ψυχὴν τους.<sup>39</sup>

Οἱ πηγές γιὰ τὶς ταβέρνες καὶ τὰ πανδοχεῖα στὴ συγκεκριμένη περίοδο, εἶναι, ὅπως φάνηκε, ἐλάχιστες καὶ κατὰ κανόνα ἀποσπασματικές, ὅποτε δὲν ἀποφύγαμε τὸν σκόπελο τῆς περιπτωσιολογίας, παρουσιάζοντας ὑλικὸ ἀνεκδοτολογικὸ περιεχομένου βάσει τοῦ ὁποῖου ἐπιχειρήθηκε ἡ παραπάνω σύνθεση. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, οἱ μαρτυρίες τῶν ἐκκλησιαστικῶν κειμένων γιὰ τὸ θέμα μας ἔδειξαν ὅτι ἔχουν παρεμβατικὸ χαρακτήρα, ὅποτε ἐξ ὀρισμοῦ οἱ ἀναφορές τους στὰ καπηλεῖα δὲν εἶναι ἄσχετες μὲ τὴ μέθη καὶ τὰ συνήθη ἔκτροπα ποὺ τὴ συνοδεύουν. Μιὰ κοινωνία ποὺ βρισκόταν ἔτσι κι ἄλλιως σὲ περίοδο πολιτικῆς παρακμῆς καὶ πολιτικοθηρησκευτικῶν ἀντιθέσεων πιθανὸν νὰ δικαιολογεῖ τὶς συμπεριφορές ποὺ ἀποτυπώνονται σὲ μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ κείμενα. Αὐτὴ ἡ ὑπόθεση ἐπιβεβαιώνεται μερικῶς καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὄχθη, διότι τὰ σχόλια τῶν λογίων εἶναι ἐξίσου ἀπορριπτικὰ καὶ πικρόχολα. Προδίδουν πρῶτα ἀπ' ὅλα κοινωνικὲς προκαταλήψεις, ὑπερβολικὲς σίγουρα, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ἀναγκαστικὰ ὅτι ἡ κριτικὴ τους εἶναι ὀλωσδιόλου ἄστοχη. Ἐξάλλου, ἀπὸ τὴ συζήτηση διαφάνηκε ὅτι ἡ περιδιάβαση στὶς πηγές ἀπέδωσε στερεότυπα, εἰκόνες κλισὲ εἴτε γιὰ καπηλεῖα εἴτε γιὰ καταγώγια. Ἄλλὰ τί ἄλλο θὰ μπορούσε νὰ γράψει ἓνας σύγχρονος γι' αὐτά; Ἡ ἑλληνικὴ γραμματεία τῆς περιόδου δὲν ἀντιπροσωπεύεται πάντως ἀπὸ κάποιον ἐφάμιλλο τοῦ Βοκκαίου. Καὶ αὐτὴ τελικὰ εἶναι ἡ ἀδυναμία τῶν συγγραφέων ποὺ προσεγγίσαμε – μὲ κάποιες ἐξαιρέσεις, βέβαια –, ἡ ἔλλειψη πρωτοτυπίας στὴ σκέψη καὶ στὴ γραφὴ τους.

Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ

39. S. D. Papadimitriu, «Stefan Sachlikis i ego stichotvorenje Aphegesis Paraxenos», *Letopis' Istoriko-filologičeskogo obščestva pri imperartoskom Novorossijskom universitete: Vizantijskoe otdeleni* 3 (1896) 22,192-199, 24,247-252.